

СТОРІНКА РЕЦЕНЗЕНТА

УДК 94 (477) : 327 (470 : 438) «1654/1667» (081)
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2019.3\(27\).329](https://doi.org/10.33782/eminak2019.3(27).329)

АКТУАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ СЕРЕДИНИ XVII СТ.

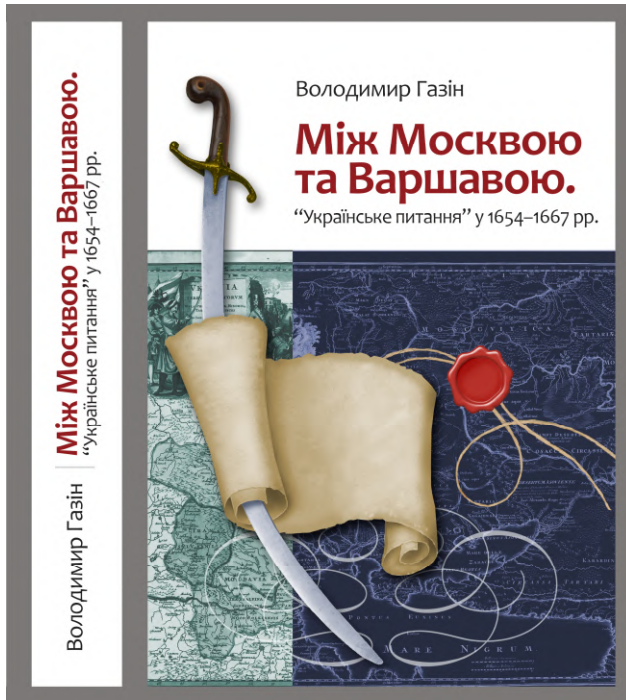
[рец.]: Газін Володимир. **Між Москвою та Варшавою. «Українське питання» у 1654-1667 рр. Монографія.** Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2019. 372 с.

Олександр Гуржій

Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)

e-mail: specrada_istoria@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6941-4488>

Історія середини XVII ст., зокрема та, яка акумулюється навколо «українського питання», подій Української революції XVII ст., міжнародних відносин, особливо українсько-польських, українсько-російських, попри доволі значну історіографію й активну дискусію останніх років навколо цих питань, не втрачає своєї актуальності. Це засвідчила поява нової монографії кандидата історичних наук, доцента Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Газіна Володимира Володимировича «Між Москвою та Варшавою. «Українське питання» у 1654-1667 рр.». Саме дослідження

здійснене у рамках руйнування усталеного у російській імперській, а потім і радянській історіографії «перейславського міфу», який проголошував вікопомну значущість Переяславської ради 1654 р. та возз'єднання двох «братніх народів» – російського й українського. Автор дослідження зосереджується саме на імперській складо-

вій боротьби як Московії, так і Польщі за домінування у регіоні Центрально-Східної Європи (ЦСЕ), в епіцентрі якої опинилися українські землі. Власне головною тезою, яку прагне довести автор, є роль України як такого собі «золотого яблука», володіння яким і давало змогу як Москві, так і Варшаві задовольнити свої імперські амбіції та досягти переваги у регіоні ЦСЕ.

Робота, без сумніву, актуальна. Адже без з'ясування місця України у зовнішньополітичних процесах ЦСЕ, її ролі у ході боротьби за домінування у регіоні, що розгорілася в 1654-1667 рр., неможливо відтворити цілісну картину розвитку міждержавних відносин у регіоні, а також перебіг одного з ключових і, водночас, трагічних періодів Української революції XVII ст., що завершився поділом Української держави між Річчю Посполитою та Московією. Також актуальність проблеми визначається необхідністю врахування історичного досвіду для вирішення сучасних проблем, які стоять перед Україною та які пов'язані з необхідністю захисту національних інтересів в умовах активних зовнішніх впливів.

Варто зауважити, що вже сама назва роботи, дефініції, якими оперує автор, свідчать про нові підходи до вивчення означеної проблематики. Цілком виправданою є відмова, зокрема, від використання стосовно XVII ст. термінів «Росія», «Російська держава», «українсько-російські відносини», «російсько-польська війна 1654-1667 рр.», а також відповідна заміна їх на терміни «Московія», «Московська держава», «українсько-московські відносини», «московсько-польська війна 1654-1667 рр.».

Структура монографії (4 розділи, 9 параграфів) цілком відповідає поставленій темі, меті та завданням дослідження. Робота побудована логічно, у хронологічній послідовності, що відповідає основним етапам подій московсько-польської війни та еволюції розв'язання «українського питання» за рахунок поділу території України на свою користь гравцями війни.

Дослідження ґрунтується на широкій історіографічній і джерельній базі. Враховуючи, що тема монографії стосується, насамперед, українсько-московсько-польських відносин, основний масив використаних у роботі наукових праць відноситься до української, польської та російської історіографії. При цьому автор у вступній частині роботи здійснив доволі ґрунтовний аналіз основних праць істориків, які тією чи іншою мірою торкалися проблем дослідження (с. 9-28). Привертає увагу також широка джерельна база та ретельне опрацювання наявних джерел. Зокрема, автором було опрацьовано документи 8 архівів і відділів рукописів бібліотек України, Росії та Польщі. Головну частку неопублікованих джерел становлять різноманітні посольські інструкції та звіти, відписки воєвод, урядове листування, яке стосується питань міждержавних відносин, боротьби навколо вирішення «українського питання» у московсько-польських відносинах тощо (с. 28-33). Також автором використано доволі значний масив опублікованих джерел (105 позицій), що й уможливило з'ясувати суть поставленої проблеми та виконати дослідницькі завдання.

У першому розділі роботи автор зосередився на з'ясуванні суті «українського питання» середини 50-х рр. XVII ст. та ролі українського чинника напередодні та в початковий період московсько-польської війни 1654-1667 рр. Проаналізувавши бачення ролі та політичних перспектив українських земель Москвою та Варшавою, а також, власне, цілі Українського Гетьманату, автор сформував бачення «українського питання». На його думку, воно постало як комплекс проблем, пов'язаних з українськими землями та тим фактом, що у ході революційних подій 1648-1676 рр. на їх частині постала Українська держава, що завдяки своєму геополітичному розташу-

ванню та мілітарним можливостям виступила впливовим суб'єктом міжнародних відносин у регіоні ЦСЄ (с. 40-50).

Другий розділ монографії присвячений розгляду боротьби Речі Посполитої та Московії навколо вирішення «українського питання» на свою користь у ході та після завершення віленських мирних переговорів 1656 р. Доволі докладно проаналізувавши процес підготовки та перебіг польсько-московських переговорів, автор акцентує увагу на тому, що «українське питання», яке постало в якості одного з основних, а також виявилось своєрідним «каменем спотикання» на шляху досягнення порозуміння між сторонами, водночас виступило в якості об'єкта політичних торгів, в яких жодним чином не враховувалися власне інтереси України (с. 142).

У третьому розділі, який стосується подій 1657-1659 рр., періоду, який, без сумніву, був одним з найважчих і найнеоднозначніших в історії Української революції XVII ст. (саме з ним пов'язане започаткування трагічного періоду «Руїна»), автор намагається проаналізувати вплив саме українського чинника (політики гетьманських урядів, військово-політичних подій на теренах України, постановки «українського питання» у московсько-польських відносинах) на перебіг боротьби Москви та Варшави за домінування у ЦСЄ. При цьому дослідник звертається до аналізу причин і передумов укладення українсько-польського Гадяцького договору (с. 143-179), а також подій, які зумовили крах Гадяча та «відновлення» українсько-московського союзу в 1659 р. у Переяславі (с. 179-205). Це все, звичайно, розглядається у контексті московсько-польського протистояння, в епіцентрі якого була Українська держава.

Насамкінець, четвертий розділ роботи («На шляху до Андрусова. Поділ України») стосується поступового просування Москви та Варшави до прийняття ідеї поділу козацької України. Автор акцентує увагу, що згадана концепція вперше у московсько-польських відносинах була висунута вже в 1662 р. (с. 238-245), однак тоді вона була відкинута польським керівництвом, яке все ще сподівалося повернути всі втрачені українські землі та планувало масштабну військову кампанію. Але провал останньої та неспроможність і Варшави, і Москви повною мірою досягти цілей своєї української політики, зумовили зближення їхніх позицій стосовно вирішення «українського питання» (с. 270-271).

Слід відзначити, що доступний стиль книги Володимира Газіна та, водночас, цікаві наукові факти й аргументовані висновки роблять монографію легкою для читання та підставою для наукових дискусій.

Загалом позитивно оцінюючи монографію, варто зазначити кілька рекомендацій автору дослідження.

Насамперед, впадає у вічі обмеженість об'єкта дослідження аналізом розгляду «українського питання» лише у московсько-польських відносинах. Водночас надзвичайно впливовим чинником, у той час, виступало Кримське ханство, підтримуване турецькою політикою. При цьому слід віддати належне автору монографії, власне кримський чинник (політика Кримського ханства, участь кримських військ у кампаніях в Україні тощо) присутній у монографії та займає доволі значне місце, хоча ні у назві монографії, ні у назвах розділів це не відображено. Також автор дещо захоплюється описом різних посольських місій і московсько-польських переговорів, які мали опосередковане відношення саме до розгляду «українського питання». Варто було б більш акцентовано окреслити саме роль Української держави (знову таки, дія українського чинника аналізується у роботі та займає вагомe місце) у розвитку геополітичної боротьби між Московією та Варшавою у 1654-1667 рр.

Вищеназвані зауваження та міркування носять радше рекомендаційний характер. Вони ніяк не знижують безперечних і цінних здобутків монографії Володимира Газіна «Між Москвою та Варшавою. «Українське питання» у 1654-1667 рр.», яка є оригінальним і самостійним дослідженням і розв'язує важливу наукову проблему. Монографія Володимира Газіна, без сумніву, є вагомим дослідницьким доробком і значним внеском в історіографію історії Української революції XVII ст. Безперечно, книга буде цікавою історикам-фахівцям, педагогам і всім, хто цікавиться історією України.

Надійшла до редакції / Received: 14.09.2019

Схвалено до друку / Accepted: 23.09.2019

УДК 94 (477) : 347.642 «17/19»

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2019.3\(27\).330](https://doi.org/10.33782/eminak2019.3(27).330)

ДОЛАЮЧИ СТЕРЕОТИПИ

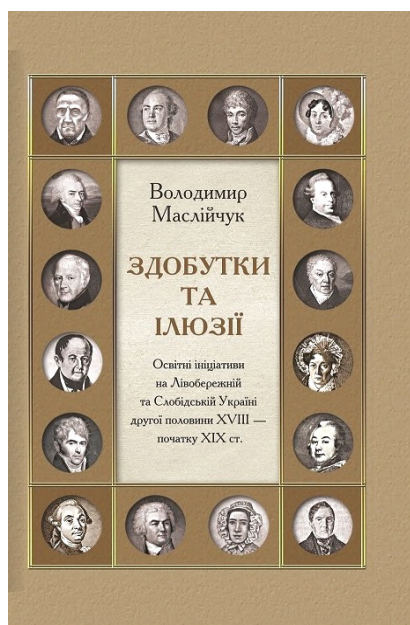
[рец.]: *Маслійчук В.Л. Здобутки та ілюзії. Культурно-освітні ініціативи на Лівобережній та Слобідській Україні другої половини XVIII – першої третини XIX ст.* Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2018. 540 с.

Олександр Лук'яненко

Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка (Полтава, Україна)

e-mail: lukyanyenko.ov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6228-6695>

Історія культури й освіти є одним із пріоритетів сучасних гуманітарних досліджень. Поява нового детального дослідження з історії виникнення та функціонування навчальних закладів на досить великій території українських земель у складі Російської імперії одразу привертає увагу, а прочитання змушує робити паралелі та порівняння з сучасними проблемами в освіті.

Плюсом даної монографії є спроба поєднати освітні процеси в Україні із ширшими загальноєвропейськими змінами, що отримали назву «освітньої революції» – появи системи шкіл і вищих навчальних закладів, якими опікується держава. У даному разі з постання нового університету, мережі шкіл в адміністративних центрах, допуск жінок до освіти – процеси суголосні як щодо Західної Європи, так і Північної Америки.

Монографія складається зі вступу, п'яти розділів і висновків. Книжка містить спи-